

Н. В. Немеца, кандидат юридичних наук, старший дослідник, учений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0002-0567-4296

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВОРОГУ У ВОЄННІЙ СФЕРІ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ НОРМ: ДОКТРИНАЛЬНІ, ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. В умовах збройного протистояння країн взаємодія з військовим супротивником, що може набувати різноманітних форм та проявів, становить серйозну загрозу національним інтересам держави, яка зазнала агресії. Незалежно від того, у якій сфері така взаємодія здійснюється (економічній, політичній, воєнній, інформаційній, адміністративній, правоохоронній тощо), а інколи й незалежно від того, є вона свідомою чи необдуманною, вона має своїм безпосереднім чи похідним наслідком створення умов для реалізації ворогом його загарбницьких планів. Саме цей факт, ймовірно, врешті-решт на восьмому році вторгнення РФ на територію України спонукав національного законодавця до рішучих дій у напрямку розуміння потреби в розробці потужної правової платформи для протидії цьому небезпечному явищу. Але зумовлена обставинами повномасштабної агресії поспішність у «вдосконаленні» положень чинного законодавства про кримінальну відповідальність за взаємодію з ворогом на тлі вже наявної в КК норми про державну зраду створила серйозну проблему застосування законодавчих новел, пов'язану, зокрема, із викривленням розуміння сутності криміналізованих явищ, створенням невиправданої конкуренції, а іноді й колізії норм, стиранням меж між суспільно небезпечними та допустимими формами поведінки українських громадян, насамперед тих, що опинилися на окупованих територіях, та ін.

Все це свідчить про актуальність пошуку шляхів та способів розв'язання окресленої проблеми саме у контексті тлумачення законодавчих поло-

жень про кримінально-правову заборону визначених у законі форм взаємодії з ворогом, адже, як бачимо, незважаючи на велику кількість теоретично обґрунтованих наукових пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального законодавства та поданих законопроектів, положення норм закону про кримінальну відповідальність у розглядуваній сфері залишаються стабільними з моменту їх запровадження, що змушує зміщувати акцент у подоланні наявних законодавчих вад у площину правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі спекти недосконалості норм КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за ті чи інші форми взаємодії з ворогом, потрапили у фокус уваги українських дослідників ще на етапі обговорення відповідних законопроектів про внесення змін до КК і значно загострилися після початку застосування нових норм на практиці. Так, серед науковців, які одними з перших відреагували на законодавчі новели воєнного часу у розглядуваній сфері і висловили на сторінках своїх публікацій пропозиції, зокрема, щодо співвідношення загальної норми про державну зраду з тими нормами, які виявилися по суті її варіаціями, слід відмітити Є. О. Письменського, Р. О. Мовчана, О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка, О. К. Маріна, Н. О. Антонюк, М. С. Бондаренка, О. О. Кравчука, З. А. Загиней-Заболотенко, Д. О. Олейникова, О. І. Букреева, М. А. Рубашенка, В. В. Федосєєва та ін. Проте наявні напрацювання у досліджуваній сфері не вичерпали собою цієї проблематики, адже багатоваріативність у реальному житті можливих

форм надання ворогу допомоги, зокрема, воєнного характеру, змушує переглядати усталені підходи до кваліфікації однотипних форм поведінки і вимагає не лише постановки проблеми та формулювання теоретично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства, а й оцінки таких пропозицій на предмет можливості їх реалізації у нормотворчості у найкоротші терміни, адже інертність нормотворчого процесу не дозволяє вчасно реагувати на потреби правозастосування. Більше того, будь-яка зміна законодавства не повинна здійснюватися у відриві від аналізу стану справ у практиці його застосування, адже це тягне за собою низку наслідків процесуального характеру, в тому числі прийняття рішень щодо перекваліфікації діянь або взагалі закриття кримінальних проваджень зі всіма впливаючими з цього негативними наслідками.

Метою статті є вироблення науково обґрунтованого підходу до розв'язання проблеми конкуренції норм, що передбачають кримінальну відповідальність за взаємодію з державою-агресором у вигляді надання допомоги ворогу у воєнній сфері (ст. 111, ч. 7 ст. 111¹, ст. 111² та ст. 114² КК), з позиції забезпечення чіткого й адекватного тлумачення вживаних у цих нормах термінів із тим, щоб уникнути правової невизначеності та забезпечити одноманітність практики застосування цих норм КК в умовах чинності їх нинішніх редакцій.

Виклад основного матеріалу. Надання допомоги ворогу у воєнній сфері, напевно, є однією з найрізноманітніших форм взаємодії з ним, що може мати прояв як фізичних, так і інформаційних діянь, і, у широкому сенсі, охоплювати різні сфери життєдіяльності суспільства – від власне надання допомоги у веденні бойових дій проти України шляхом участі у збройних формуваннях супротивника чи передачі йому військово значущої інформації, до сприяння йому в економічній сфері з метою підтримки воєнних дій (наприклад, шляхом фінансування бойових дій, постачання товарів як військового призначення, так і такого, що може використовуватися й у мирних цілях, як-от, хімікатів, технологій тощо), інформаційній сфері (участь у ворожій пропаганді, поширення дезінформації, спрямованої на дискредитацію Збройних Сил України та її військово-політичного керівництва, підрив обороноздатності України, здійснення інших інформаційних маніпулятивних впливів), гуманітарній сфері та ін. Водночас за-

уважимо, що в межах цієї статті питання взаємодії з ворогом у воєнній сфері нами розглядатиметься у тісному сенсі, що обумовлюється насамперед обраним методологічним підходом, що дозволить забезпечити наукову точність дослідження, його структурну завершеність та практичну значущість отриманого наукового результату.

Надання допомоги ворогу у воєнній сфері, по суті, є пособництвом у веденні агресивної війни чи агресивних воєнних дій, що з певною мірою умовності дозволяє застосовувати положення ч. 5 ст. 27 КК, де міститься визначення пособника, для визначення можливих форм, в яких може надаватися допомога ворогові. Це дозволяє констатувати, що проявами такої допомоги може бути надання порад, вказівок, надання засобів чи зброя або усуненням перешкод для ведення бойових дій проти України, переховування осіб, які ведуть бойові дії проти України, їх техніки, озброєння тощо.

Слід зазначити, що на теперішній час кримінальна відповідальність за надання ворогу допомоги у воєнній сфері фактично передбачена одразу кількома нормами розділу I Особливої частини КК України, серед яких: ст. 111 КК (державна зрада), де міститься вказівка на таку форму об'єктивної сторони, як «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України», вчинення якої в умовах воєнного стану є кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 2 цієї статті; ч. 7 ст. 111¹ КК (колабораційна діяльність), де йдеться про надання вказаним у ній суб'єктам «допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України». Крім того, кримінальна відповідальність за так звану інформаційну допомогу ворогу у вигляді несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненого в умовах воєнного або надзвичайного стану, передбачена й у ст. 114² КК. Здавалося б, кримінальна відповідальність за поширення так званої військово значущої інформації як самостійну, відмінну від державної зради

та колабораційної діяльності, форму суспільно небезпечної допомоги ворогу мала б наставати лише у разі необдуманого вчинення таких діянь (принаймні на це вказувалося у пояснювальній записці до відповідного законопроекту¹), проте ця розмежувальна ознака повністю нівелюється, коли йдеться про ч. 3 ст. 114² КК, де серед іншого вказана мета надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства². Дотичною до розглядуваного питання є й норма, закріплена у ст. 111² КК (пособництво державі-агресору), в частині такої форми об'єктивної сторони, як вчинення дій, спрямованих на допомогу указаним у законі суб'єктам шляхом реалізації чи підтримки їх рішень та дій, коли, наприклад, допомога полягає у наданні інформації про осіб (учасників АТО, бойових дій, пенсіонерів Збройних сил України чи правоохоронних органів, патріотично налаштованих осіб тощо), щодо яких у держави-агресора є рішення про нейтралізацію, знищення чи придушення супротиву, або ж у наданні приміщень чи порад, де краще розмістити військову техніку чи особовий склад збройних формувань держави-агресора чи які маршрути пересування є найоптимальнішими та ін., сприяючи тим самим реалізації їхніх логістичних завдань³.

Така ситуація створює ефект так званої надмірної криміналізації суспільно небезпечної поведінки, коли законодавець криміналізував діяння, що є тотожними тим, за які вже була передбачена

кримінальна відповідальність у ст. 111 КК, застосувавши під час опису їх об'єктивних ознак одні й ті самі або схожі формулювання, які водночас співвідносяться між собою як ціле та частина, як-от: в одних випадках вживаються достатньо широкі за змістом та обсягом формулювання «надання допомоги» (ч. 7 ст. 111¹ КК) або «умисні дії, спрямовані на допомогу (пособництво)» (ст. 111² КК), а в інших, – конкретизується окрема форма надання допомоги (ст. 114² КК). При цьому ознак, які б дозволяли розмежувати відповідні кримінальні правопорушення, зокрема, за правилами конкуренції загальної та спеціальної норми, законодавець не виокремлює, що за термінологією М. І. Хавронюка, є проявом порушення принципу пропорційності⁴. Не вирішує цієї проблеми й уже згадана вище вказівка у ч. 3 ст. 114² КК на відсутність ознак державної зради або шпигунства, адже за контекстом цієї норми є підстави вважати, що мова йде лише про зміст поширюваної інформації, яка не повинна становити державну таємницю. Звісно, що законодавець, доповнюючи КК, в якому уже передбачалася кримінальна відповідальність за державну зраду, нормами про колабораційну діяльність у воєнній сфері, пособництво державі-агресору та поширення військово значущої інформації, навряд чи ставив собі за мету створити конкуренцію норм, а тим паче їх колізію. Вочевидь, що його метою було забезпечити диференціацію кримінальної відповідальності, адже незважаючи на фактичну тотожність окремих форм аналізованих кримінальних правопорушень, у санкціях порівнюваних кримінально-правових норм містяться явно неспіврозмірні за суворістю покарання. Так, наприклад, якщо за вчинюваний у відповідній формі колабораціонізм (ч. 7 ст. 111¹ КК) як максимально суворе передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від 12 до 15 років, то несанкціоноване поширення військово значущої інформації навіть з метою її надання ворожій стороні (ч. 3 ст. 114² КК) карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років. Проте, як уже зазначалося, незазначення в законі розмежувальних ознак окремих форм надання допомоги ворогу призвело до істотних складнощів розмежування цих кримінальних правопорушень.

¹ Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (реєстр. № 7189 від 22.03.2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7189&conv=9>.

² Нетеса Н. В. 'Поширення військово значущої інформації як форма надання інформаційної допомоги ворогу: проблемні аспекти розмежування суміжних складів злочинів' Формування механізму притягнення до відповідальності представників держави-агресора в світлі ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листопада 2024) 70.

³ Нетеса Н. В. 'Інформаційні кримінально-протиправні діяння, що передбачають співпрацю з державою-агресором (ст.ст. 111–1, 111–2 КК України)' Борисов В. І. та інші Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія (В. І. Борисов, О. О. Пашенко ред, Право, 2024) 96.

⁴ Хавронюк М. І. 'Помилки у законах воєнного часу: щодо змін Кримінального кодексу України' <<https://uplan.org.ua/pomylyky-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>>.

Результатом цього стала неоднотипна слідча та судова практика, у якій абсолютно ідентичні діяння набувають різної кримінально-правової оцінки. Яскравим прикладом наведеного є випадки, коли діяння, що полягають у поширенні громадянами України з використанням мережі Інтернет або засобів електронного зв'язку інформації військово значущого характеру щодо місць дислокації підрозділів ЗСУ (зокрема, військової техніки, особового складу, блокпостів та маршрутів пересування тощо), кваліфікуються:

– за ч. 2 ст. 111¹ КК як державна зрада у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вчинене в умовах воєнного стану (наприклад, ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 18.05.2022 р., справа № 490/1658/22-к¹);

– за ч. 7 ст. 111¹ КК як надання допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, шляхом збору та передачі інформації про переміщення військової техніки і особового складу ЗСУ, а також місць постійної і тимчасової дислокації підрозділів ЗСУ (наприклад, вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 29.03.2023 р., справа № 204/80/23²);

– за ч. 3 ст. 114² КК як поширення інформації про переміщення та розташування ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом ЗС України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного стану та з метою надання такої інформації незаконним збройним формуванням (наприклад, вирок Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська від 14.02.2023 р., справа № 202/1594/23³).

¹ Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 18.05.2022 р., справа № 490/1658/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104434628>.

² Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 29.03.2023 р., справа № 204/80/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109869204>.

³ Вирок Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська

При цьому, як показав аналіз вироків суду, у більшості таких випадків вживаються фактично тотожні текстуальні конструкції: «з метою надання допомоги представникам збройних формувань держави-агресора (незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території), використовуючи власний мобільний телефон марки ..., за допомогою месенджера (використовуючи аккаунт соціально-орієнтованої мережі), в особистій переписці з представником збройних формувань держави-агресора (незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території) передав (поширив) останньому інформацію про місце розташування особового складу та техніки ЗСУ. Вказана інформація про місця скупчення особового складу та техніки ЗСУ та інших воєнізованих підрозділів України не була розміщена у відкритому доступі Генеральним штабом ЗС України, Міністерством оборони України, Головним Управлінням розвідки Міністерства оборони України на офіційних сторінках, інших медіа-ресурсах або ЗМІ». При цьому є територія, на якій вчиняється діяння, окупованою (деокупованою), предметом розгляду суду в жодному випадку не ставала та не враховувалася при прийнятті рішення у справі.

Вочевидь, що різна кримінально-правова кваліфікація подібних за своєю природою діянь в умовах існуючої диференціації кримінальної відповідальності є неприпустимою, оскільки суперечить принципу правової визначеності як складової засади верховенства права, який, як справедливо наголошує З. А. Заболотенко-Загинеї, передбачає, що кожен громадянин відповідно до обставин має орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у конкретному випадку, та мати змогу, користуючись за потреби допомогою компетентних радників, передбачати у розумних межах, виходячи із заданих обставин, які наслідки може мати конкретний вчинок⁴. Правова невизначеність, яка наявна нині у формулюванні ознак такої форми об'єктивної сторони передбаченого ч. 7 ст. 111¹ КК складу кримінального правопорушення, як надання допомоги у веденні бойових дій проти України, створює серйозні ризики неоднакового

від 14.02.2023 р., справа № 202/1594/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109032886>.

⁴ Загинеї З. А. Кримінально-правова герменевтика: монографія (Видавничий дім «АртЕк», 2015) 341.

тлумачення та відповідно застосування закону. За таких обставин відповідальність за неточність, недостатню чіткість і суперечливість законодавчих положень має покладатися на державу в особі її компетентних органів, яка не змогла забезпечити належну якість правового регулювання означеної сфери суспільних відносин. Це так зване правило пріоритету норми за найбільш сприятливим для особи тлумаченням, на що прямо вказав Вищий адміністративний суд України у своїй ухвалі від 31 серпня 2016 р. у справі № 826/1162/16¹. У протилежному випадку, як убачається, буквально прочитання закону, що має своїм наслідком розширення сфери його застосування, фактично вступатиме у протиріччя із конституційним принципом, закріпленим у ч. 3 ст. 62 Основного Закону України, згідно з яким усі сумніви мають тлумачитись на користь особи, діяння якої кваліфікується. Отже, за наведеної ситуації фактично має застосовуватися норма, яка, з одного боку, більш детально визначає ознаки кримінально караного діяння, а з другого, передбачає менш суворе покарання – ч. 3 ст. 114² КК. Крім того, відповідно до усталеного доктринального положення щодо дії темпоральних норм у часі, яке знайшло своє втілення у п. 2) ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність»², у разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили пріоритет у застосуванні мають норми, що містяться у нормативно-правових актах, що вступили в дію пізніше³. У даному випадку пізнішим за часом законом, який, на наше переконання, й має застосовуватися у наведеній ситуації, є норма ст. 114² КК, яка з'явилася в КК 27 березня 2022 р. у зв'язку з набранням чинності Законом України № 2160-IX від 24.03.2022 р.⁴, тоді як статтею 111¹

(колабораційна діяльність) КК було доповнено на підставі Закону № 2108-IX від 03.03.2022 р.⁵ (набув чинності 15.03.2022 р.). Така позиція була обґрунтована нами у науково-правовому висновку щодо питань, пов'язаних з кваліфікацією кримінальних правопорушень за ч. 7 ст. 111¹ КК України, що був підготовлений на запит Верховного Суду та знайшов своє безпосереднє відображення під час формулювання правової позиції Верховного Суду у постанові від 10 грудня 2024 р.⁶

З урахуванням викладеного вважаємо, що у ситуації, що є предметом нашого розгляду, подолання наявної колізії кримінально-правових норм має насамперед враховувати правила та принципи дії закону у часі, а також ґрунтуватися на застосуванні прогресивних методів тлумачення кримінально-правових норм, одним з яких є телеологічний (або цільовий, теологічний) спосіб, що полягає у правильному визначенні мети, з якою приймалася відповідна норма, а також у подальшому встановленні відповідності тексту нормативно-правового акта цій меті⁷. Цей спосіб тлумачення, за справедливим твердженням Б. В. Малишева, дозволяє запобігти формалізованому, «бюрократичному» тлумаченню норм права, що призводить до спотворення аксіологічних орієнтирів правового регулювання та нівелювання соціальних наслідків того чи іншого висновку про зміст норми права⁸. Отже, керуючись зазначеним способом тлумачення правових норм, вважаємо, що кваліфікація дій особи за ознаками колабораційної діяльності, передбаченої ч. 7 ст. 111¹ КК (в тому числі у розглядуваному нами випадку поширення (надання) інформації про переміщення зброї та дислокацію особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом передачі через мережу Інтернет діючому військовослужбовцю незаконного збройного формування, створеного на тимчасово окупованій території, або діючому військовослужбовцю держави-агре-

¹ Ухвала Вищого адміністративного суду України від 31 серпня 2016 р., справа № 826/1162/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60759266>.

² *Примітка.* Зазначений Закон України набрав чинності 20 вересня 2023 р., але буде введений в дію через рік з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

³ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text/>.

⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>.

⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

⁶ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 10.12.2024 р. у справі № 202/13808/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734238>.

⁷ Горбатюк В. Л. 'Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм' (2016) 1 (16) Інформація і право 81.

⁸ Малишев Б. В. 'Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти' (2011) 10 Адвокат 13

соро), буде виправданою лише за умови, якщо будуть встановлені іманентні ознаки колабораційної діяльності як такої, що являє собою співпрацю громадян України *на окупованих територіях* з ворогом шляхом надання йому допомоги у проведенні підривної діяльності проти України¹. Тобто, на відміну від інших можливих форм взаємодії з агресором у формі надання йому допомоги, колабораційна діяльність (незалежно від того, чи вказав на це законодавець безпосередньо у тексті закону) завжди відбувається в обстановці окупації і передбачає наявність сталих зв'язків суб'єкта правопорушення із відповідною окупованою територією (місце проживання, місце реєстрації, місце ведення господарської або іншої діяльності тощо)², поза межами якої явища колабораціонізму існувати не може. У разі вчинення відповідних діянь особами, які не мають зв'язків із тимчасово окупованою територією, навіть якщо така особа є громадянином України, але при цьому проживає в інших місцевостях, такі діяння не є колабораційною діяльністю за своєю суттю, а тому їх необхідно кваліфікувати за наявності до того підстав за іншими статтями, зокрема, 111, 111², 114² КК. Так само для кваліфікації діяння як колабораційної діяльності обов'язковому встановленню підлягає елемент взаємодії особи з ворогом (окупантом), яка передбачає систематичну співпрацю, що не обмежується одиничним фактом надання допомоги ворогу і за своєю енергетичною суттю означає сприяння підривним діям держави-агресора. Крім того, при розв'язанні питання кваліфікації діяння особи на користь застосування ч. 7 ст. 111¹ КК важливо враховувати характер наданої допомоги, яка має стосуватися саме ведення бойових дій проти України, нормативне визначення яких міститься у ст. 1 Закону України «Про оборону України» і фактично охоплює вирішення бойових (спеціальних) завдань під час відсічі збройної агресії проти України, ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту або виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння)³.

З наведеного випливає, що надання допомоги ворогу у веденні бойових дій проти України охоплює дуже широке коло суспільно небезпечних діянь – від перешкоджання діяльності органів військового управління чи військових підрозділів шляхом блокування, пошкодження, знищення, захоплення або незаконного утримання військових об'єктів та комунікацій до застосування фізичного чи психічного насильства, підкупу, обману стосовно військовослужбовців для перешкоджання виконанню ними поставлених завдань, а також передачі, поширення та вчинення інших незаконних дій з так званою військово значущою інформацією на користь ворога та всупереч інтересам України. При цьому особа, яка надає таку допомогу, не обов'язково має усвідомлювати суть бойових дій, достатньо, що вона в загальних рисах розуміє, що в результаті її дій буде завдано шкоду Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, або добровольчим формуванням чи такі дії призведуть до загибелі людей. З огляду на це вважаємо за доцільне підтримати думку фахівців, які пропонують розглядати надання допомоги у веденні бойових дій проти України у контексті ч. 7 ст. 111¹ КК як вчинення особою в інтересах військового супротивника України дій, які: 1) полегшують, роблять можливими, підвищують ефективність ведення бойових дій незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, чи збройних формувань держави-агресора; 2) ускладнюють, унеможлиблюють чи знижують ефективність ведення бойових дій Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовані для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України⁴. При цьому для розмежування надання допомоги у веденні бойових дій проти України від інших форм надання допомоги державі-агресору, якщо воно пов'язане з наданням певних ресурсів, важливе значення набуває встановлення цільового призначення відповідного ресурсу для ведення бойових дій та способу його використання у протиправній діяльності. Так, наприклад, випадки, коли надаються транспортні засоби, інша техніка, різні матеріали, приміщення

¹ Письменський С. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія (Алерта, 2024) 419.

² Кравчук О. О., Бондаренко М. С. 'Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111–1 КК' (2022) 3 Юридичний науковий електронний журнал 199 <http://www.lsej.org.ua/3_2022/3_2022.pdf>.

³ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

⁴ Малюк В В ред Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування (Алерта, 2023) 145.

для розташування техніки чи особового складу тих самих незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора, забезпечення їх продуктами харчування та ін. ресурсами, які не є озброєнням і безпосередньо не задіяні у веденні бойових дій проти України, не є колабораційною діяльністю у розумінні ч. 7 ст. 111¹ КК. Такі випадки, за наявності до того підстав можуть кваліфікуватися як надання допомоги в межах інших складів кримінальних правопорушень – державної зради, інших форм колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору, несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Висновки. Надмірна криміналізація суспільно небезпечної поведінки, пов'язаної із взаємодією з ворогом у воєнній сфері, має на теперішній час своїм наслідком не виправдану конкуренцію, а інколи, й колізію кримінально-правових норм, що актуалізує потребу у пошуку шляхів подолання наявної ситуації у сфері кримінально-правового регулювання питань протидії взаємодії з ворогом з тим, щоб, з одного боку, максимально забезпечити захист національних інтересів держави, а з іншого, – не допустити грубого порушення основних прав і свобод громадян. Найчастіше серед фахівців-правознавців вирішення цієї проблеми пропонується шляхом внесення змін до законодавства, а саме шляхом виключення зі ст. 111¹ КК норми про колабораційну діяльність у воєнній сфері, відповідальність за яку на сьогодні передбачена в її ч. 7, з пропозицією кваліфікації відповідних дій за ознаками державної зради згідно зі ст. 111 КК¹. Подібний підхід хоча й виглядає теоретично обґрунтованим і певною мірою спрямований на усунення наявних законодавчих вад, але він вбачається логічно незавершеним

та несистемним, адже будь-яке виключення норми з КК тягне за собою низку правових наслідків для практики застосування, зокрема, актуалізує питання про необхідність і можливість перекваліфікації вчинених діянь з урахуванням правил про зворотню дію закону у часі. Вбачається, що такі ініціативи мають супроводжуватися пропозиціями щодо доповнення КК відповідними перехідними положеннями з тим, щоб не допустити порушення прав та свобод осіб, щодо яких розпочаті кримінальні провадження або ухвалені вирoki за ознаками ч. 7 ст. 111¹ КК, а також забезпечити дотримання фундаментальних принципів кримінального права, які не дозволяють погіршувати становище осіб у випадку змін законодавства про кримінальну відповідальність. Це питання особливо загострюється, враховуючи те, що санкція ч. 2 ст. 111 КК (державна зрада), на яку пропонується перекваліфікувати так званий воєнний колабораціонізм у випадку виключення з КК ч. 7 ст. 111¹, є суворішою, оскільки передбачає за вчинення державної зради в умовах воєнного стану покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі, з конфіскацією майна, тоді як чинна редакція санкції ч. 7 ст. 111¹ КК – позбавлення волі на строк від 12 до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої. З огляду на це у ситуації, що досліджується, найефективнішим способом подолання правових колізій в умовах інертності законодавчого процесу та водночас необхідності забезпечення потреб практики в одноманітному застосуванні кримінально-правових норм є встановлення адекватного змісту вживаних у законі термінів та дійсної сутності криміналізованих явищ, що досягається насамперед за допомогою застосування телеологічного способу тлумачення норм, що передбачає з'ясування дійсної мети прийняття відповідної норми. У нашому випадку це означає щонайменше необхідність встановлення іманентних ознак колабораційної діяльності як такої, що являє собою співпрацю громадян України з ворогом саме на окупованих територіях в його інтересах та на шкоду Україні.

¹ Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія (Алєр-та, 2024) 224–225.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia protydivi nesanktsionovanomu rozpovsiudzhenniu informatsii pro napravlennia, peremishchennia

mizhnarodnoi viiskovoi dopomohy v Ukrainu, rukh, peremishchennia abo rozmishchennia Zbroinykh Syl Ukrainy chy inshykh viiskovykh formuvan Ukrainy, vchynene v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu (reiestr. № 7189 vid 22 berez. 2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7189&conv=9> (in Ukrainian).

2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 03 berez. 2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (in Ukrainian).
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia protydii nesanktsionovanomu poshyrenniu informatsii pro napravlennia, peremishchennia zbroi, ozbroiennia ta boiovykh prypasiv v Ukrainu, rukh, peremishchennia abo rozmishchennia Zbroinykh Syl Ukrainy chy inshykh utvorenykh vidpovidno do zakoniv Ukrainy viiskovykh formuvan, vchynenomu v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 24 berez. 2022 № 2160-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (in Ukrainian).
4. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06 hrud. 1991 № 1932-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukrainian).
5. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24 serp. 2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text/> (in Ukrainian).

Cases

6. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 10 hrud. 2024. Sprava № 202/13808/23 (provadzhenia № 51–7874 km 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734238> (in Ukrainian).
7. Ukhvala Tsentralnoho raionnoho sudu m. Mykolaieva vid 18 trav. 2022. Sprava № 490/1658/22-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104434628> (in Ukrainian).
8. Ukhvala Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 31 serp. 2016. Sprava № 826/1162/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60759266> (in Ukrainian).
9. Vyroky Industrialnyi raionnyi sud m. Dnipropetrovska vid 14 lut. 2023. Sprava № 202/1594/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109032886> (in Ukrainian).
10. Vyroky Krasnohvardiiskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 29 berez. 2023. Sprava № 204/80/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109869204> (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

1. *Kryminalno-pravova okhrona informatsiinoi bezpeky v Ukraini: monohrafiia* / Borysov V. I. ta in.; red. V. I. Borysov, O. O. Pashchenko [Criminal and legal protection of information security in Ukraine: monograph] (Pravo, 2024) 328 (in Ukrainian).
2. Pysmenskyi Ye. O. *Kryminalno-pravovi problemy protydii kolaboratsiinii diialnosti: monohrafiia* [Criminal and legal problems of counteracting collaboration: monograph] (Alerta, 2024) 438 (in Ukrainian).
3. Zahynei Z. A. *Kryminalno-pravova hermenevtyka: monohrafiia* [Criminal law hermeneutics: monograph] (Vydavnychiy dim «ArtEk», 2015) 380 (in Ukrainian).

Edited books

4. Maliuk V. V. (red) *Zlochyynna kolaboratsiia v umovakh zbroinoi ahresii: praktychnyi poradnyk z kryminalno-pravovoi otsinky ta rozmezhuvannia* [Criminal collaboration in the context of armed aggression: practical guide to criminal law assessment and delimitation] (Alerta, 2023) 312 (in Ukrainian).

Journal articles

5. Horbatiuk V. L. 'Bahatoaspektna protsedura tlumachennia pravovykh norm' [Multidimensional procedure of interpretation of legal norms] (2016) 1(16) Informatsiia i pravo 79–84 (in Ukrainian).
6. Kravchuk O. O., Bondarenko M. S. 'Kolaboratsiina diialnist: naukovo-praktychnyi komentar do novoi statti 111–1 KK' [Collaboration activity: scientific and practical commentary on the new Article 111–1 of the Criminal Code] (2022) 3 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 199 <http://www.lsej.org.ua/3_2022/3_2022.pdf> (in Ukrainian).
7. Malyshev B. V. 'Teleolohichni sposib tlumachennia norm prava: zahalnoteoretychni aspekty' [Teleological method of interpretation of legal norms: general theoretical aspects] (2011) 10 Advokat 7–14 (in Ukrainian).

Conference papers

8. Netesa N. V. 'Poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii yak forma nadannia informatsiinoi dopomohy vorohu: problemni aspekty rozmezhuvannia sumizhnykh skladiv zlochyyniv' [Dissemination of militarily significant information

as a form of providing information assistance to the enemy: problematic aspects of delimitation of related offences] *Formuvannia mekhanizmu prytiahnennia do vidpovidalnosti predstavnykiv derzhavy-ahresora v svitli ratyfikatsii Ukrainoiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho: materialy mizhnar. nauk.-prakt. kruhloho stolu* (Kyiv, 7 lystopada 2024 r.) 69–73 (in Ukrainian).

Websites

9. Khavroniuk M. I. 'Pomylyky u zakonakh voiennoho chasu: shchodo zmin Kryminalnoho kodeksu Ukrainy' [Errors in the laws of wartime: on amendments to the Criminal Code of Ukraine] <<https://uplan.org.ua/pomylyky-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>> (in Ukrainian).

Нетеса Н. В. Проблеми кваліфікації надання допомоги ворогу у воєнній сфері в умовах конкуренції кримінально-правових норм: доктринальні, законодавчі та правозастосовні аспекти

Наукову статтю присвячено аналізу кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за надання допомоги ворогу у воєнній сфері (ст. 111, ч. 7 ст. 111¹, ст. 111² та ст. 114² КК). Констатується надмірна криміналізація суспільно небезпечної поведінки, пов'язаної із взаємодією з ворогом у воєнній сфері, яка має своїм наслідком невинуватну конкуренцію, а інколи, й колізію зазначених кримінально-правових норм, яка призводить до неоднотипної судової та слідчої практики кваліфікації фактично тотожних діянь.

У роботі аналізуються судові прецеденти та доктринальні підходи до кваліфікації надання допомоги у воєнній сфері, фокусується увага на пошуку шляхів розв'язання наявної конкуренції зазначених норм та формулюється авторське бачення розмежування різних форм взаємодії з ворогом. Окремий акцент у статті робиться на необхідності забезпечення системного підходу до вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії взаємодії з ворогом, який передбачає не лише виключення колізійної норми з КК, а й формулювання пропозицій щодо доповнення КК відповідними перехідними положеннями, які б передбачали процедуру перекваліфікації діянь з тим, щоб не допустити порушення прав та свобод осіб, щодо яких розпочаті кримінальні провадження або ухвалені вироки, а також забезпечити дотримання фундаментальних принципів кримінального права, які не дозволяють погіршувати становище осіб у випадку змін законодавства про кримінальну відповідальність.

Як результат робиться висновок, що найефективнішим способом подолання правових колізій в умовах інертності законодавчого процесу та необхідності забезпечення потреб практики в односторонньому застосуванні норм про кримінальну відповідальність за надання ворогу допомоги у воєнній сфері є встановлення адекватного змісту вживаних у законі термінів та дійсної сутності криміналізованих явищ, зокрема, колабораційної діяльності, що досягається насамперед за допомогою застосування телеологічного способу тлумачення норм, що передбачає з'ясування дійсної мети прийняття відповідної норми та встановлення іманентних ознак криміналізованого явища.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, надання допомоги ворогу у воєнній сфері, колабораційна діяльність, державна зрада, пособництво державі-агресору, поширення військово значущої інформації, конкуренція норм, колізія норм.

Netesa N. V. Problems of qualification of assistance to the enemy in the military sphere in the context of competition of criminal law provisions: doctrinal, legislative and law enforcement aspects

The article is devoted to the analysis of criminal law provisions that establish liability for providing assistance to the enemy in the military sphere (Article 111, Part 7 of Article 111¹, Article 111² and Article 114² of the Criminal Code). The author notes that there is an excessive criminalization of socially dangerous behavior related to interaction with the enemy in the military sphere, which results in unjustified competition and sometimes a conflict of these criminal law provisions, which leads to a diverse judicial and investigative practice of qualifying virtually identical acts.

The article analyzes judicial precedents and doctrinal approaches to the qualification of assistance in the military sphere, focuses on finding ways to resolve the existing competition of these norms and formulates the author's vision of distinguishing between different forms of interaction with the enemy. The article places special emphasis on the need to ensure a systematic approach to improving criminal legislation in the area of countering cooperation with the enemy, which involves not only the exclusion of a conflict of laws provision from the CC, but also the formulation of proposals to supplement the CC with appropriate transitional provisions which would provide for the procedure of reclassification of acts in order to prevent violation of the rights and freedoms of persons against whom criminal proceedings have been initiated or sentences have been passed, and also to ensure compliance with the fundamental principles of criminal law.

As a result, it is concluded that the most effective way to overcome legal conflicts in the context of the inertia of the legislative process and the need to meet the needs of practice in the uniform application of the provisions on criminal liability for assisting the enemy in the military sphere is to establish the adequate content of the terms used in the law and the true essence of the criminalized phenomena, in particular, collaboration, which is achieved primarily through the use of the teleological method of interpretation of the provisions, which provides for clarification of the actual

Keywords: criminal liability, assistance to the enemy in the military sphere, collaboration, treason, aiding the aggressor state, dissemination of militarily significant information, competition of norms, conflict of norms.

Стаття надійшла до редакції: 5.06.2025 р.

Прийнята до друку: 20.06.2025 р.